

Leíró és matematikai statisztika

Matematika alapszak, matematikai elemző szakirány

Zempléni András

Valószínűségelméleti és Statisztika Tanszék
Matematikai Intézet
Természettudományi Kar
Eötvös Loránd Tudományegyetem

Honlap: zempleni.elte.hu

E-mail: andras.zempleni@ttk.elte.hu

Szoba: D 3-310

9. előadás

A próbafüggvény

Próbafüggvény: $\varphi: \mathcal{X} \rightarrow [0; 1] \rightsquigarrow$ ennyi valószínűséggel vetjük el a minta alapján a nullhipotézist

- $\varphi(\mathbf{x}) := I(\mathbf{x} \in \mathcal{X}_k) = \begin{cases} 1 & \text{ha } \mathbf{x} \in \mathcal{X}_k \\ 0 & \text{ha } \mathbf{x} \in \mathcal{X}_e \end{cases}$
- A próbafüggvény is egy statisztika
- A próbafüggvény egyértelműen meghatározza a próbát, ezért gyakran a próbát magával a φ függvénnyel azonosítják

- Tipikusan $\varphi(\mathbf{x}) = \begin{cases} 1 & \text{ha } T(\mathbf{x}) \geq c_\alpha \\ 0 & \text{ha } T(\mathbf{x}) < c_\alpha \end{cases}$ alakú,

ahol T egy alkalmas statisztika,

c_α pedig a kritikus érték, amit úgy határozunk meg, hogy

$P_{\vartheta \in \Theta_0}(\mathcal{X}_k) = E_{\vartheta \in \Theta_0}(\varphi(\mathbf{X})) = P_{\vartheta \in \Theta_0}(T(\mathbf{X}) \geq c_\alpha) = \alpha$ teljesüljön

- Diszkrét eloszlású minták esetén rendszerint nem lehet úgy meghatározni c_α -t, hogy a terjedelem pontosan α legyen, ezért a próbafüggvény fogalmának általánosítására, úgynevezett **véletlenítésre** (randomizálásra) van szükség ilyenkor.

Véletlenített próbafüggvény: $\varphi: \mathcal{X} \rightarrow [0; 1]$

- $\varphi(\mathbf{x}) := \begin{cases} 1 & \text{ha } \mathbf{x} \in \mathcal{X}_k \\ p & \text{ha } \mathbf{x} \in \mathcal{X}_r, \text{ ahol} \\ 0 & \text{ha } \mathbf{x} \in \mathcal{X}_e \end{cases}$

$\mathcal{X}_r$ neve: véletlenítési vagy "randomizálási" tartomány; $p \in [0; 1]$

- Tipikusan $\varphi(\mathbf{x}) = \begin{cases} 1 & \text{ha } T(\mathbf{x}) > c_\alpha \\ p_\alpha & \text{ha } T(\mathbf{x}) = c_\alpha \\ 0 & \text{ha } T(\mathbf{x}) < c_\alpha \end{cases}$ alakú,

ahol T egy alkalmas statisztika,

c_α a kritikus érték és $p_\alpha \in [0; 1]$, amiket úgy határozunk meg, hogy

$$E_{\vartheta \in \Theta_0}(\varphi(\mathbf{X})) = P_{\vartheta \in \Theta_0}(T(\mathbf{X}) > c_\alpha) + p_\alpha \cdot P_{\vartheta \in \Theta_0}(T(\mathbf{X}) = c_\alpha) = \alpha$$

teljesüljön

Az ilyen próbafüggvénnyel végrehajtott próbát **véletlenített próbának** hívjuk.

- **Torzítatlan próba (legfeljebb α terjedelemmel):**

$$P_{\vartheta}(\mathbf{X} \in \mathcal{X}_k) \leq \alpha \quad \forall \vartheta \in \Theta_0\text{-ra és}$$

$$P_{\vartheta}(\mathbf{X} \in \mathcal{X}_k) \geq \alpha \quad \forall \vartheta \in \Theta_1\text{-re}$$

Megfontolás a definíció mögött: ha nem teljesül H_0 , akkor a minta alapján az elvetés valószínűsége legalább annyi legyen, mintha igaz lenne H_0 .

- **Konzisztens próba (α terjedelemmel):** olyan próba, aminek α a terjedelme és a mintaméret növelésével az erőfüggvény 1-hez konvergál. Formálisan felírva:

$$P_{\vartheta \in \Theta_0}(\mathbf{X} \in \mathcal{X}_k) = \alpha \quad \text{és}$$

$$\psi_n(\vartheta) \xrightarrow{n \rightarrow \infty} 1 \quad \forall \vartheta \in \Theta_1\text{-re, ahol}$$

ψ_n az n elemű mintához tartozó erőfüggvény

Megj.: ha az erőfüggvény 1-hez konvergál, akkor ebből következik, hogy a másodfajú hiba valószínűsége 0-hoz tart.

- Legyenek φ_1 és φ_2 α terjedelmű próbák. A φ_1 **próba erősebb** φ_2 **próbánál**, ha φ_1 próba erőfüggvénye $\forall \vartheta \in \Theta_1$ esetén nagyobb vagy egyenlő, mint φ_2 próba erőfüggvénye
Megj.: nem biztos, hogy két próba közül az egyik erősebb a másiknál
- **Egyenletesen legerősebb próba**: az adott hipotézisvizsgálati feladat esetén minden más α terjedelmű próbánál erősebb
Megj.: nem biztos, hogy létezik egyenletesen legerősebb próba az adott feladatra
- Mikor létezik egyenletesen legerősebb próba? Ha létezik, akkor hogyan találjuk meg?

Legerősebb próba keresése

Ha mind H_0 , mind H_1 egyszerű, akkor adott α terjedelemhez lehet legerősebb próbát találni, ezt pedig úgy hívják, hogy **valószínűség-hányados próba**.

A hipotézisek folytonos esetre (diszkrétre a sűrűségfüggvény helyett a konkrét eloszlást kell írni):

$$H_0 : f = f_0$$

$$H_1 : f = f_1$$

A próba kritikus tartománya: $\mathcal{X}_k = \left\{ \mathbf{x} : \overbrace{\frac{f_1(\mathbf{x})}{f_0(\mathbf{x})}}^{T(\mathbf{x})} > c_\alpha \right\}$

Tehát azokat az $\mathbf{x}$ -eket, amikre a $T(\mathbf{x}) = \frac{f_1(\mathbf{x})}{f_0(\mathbf{x})}$ statisztika nagy, bepakoljuk a kritikus tartományba egészen addig, míg az adott α terjedelmet el nem érjük. Diszkrét esetben ehhez általában véletlenítésre van szükség, azaz bizonyos $\mathbf{x}$ -ek esetén nem 1 vagy 0, hanem egy, e két szám közé eső (jelöljük p_α -val) valószínűséggel vetjük el a nullhipotézist.

A valószínűség-hányados próba elméleti háttérét a *Neyman-Pearson* (alap)lemma biztosítja.

E41.) Legyen két megfigyelésünk a $(3; p)$ paraméterű binomiális eloszlásból. Adjuk meg a legjobb (egyenletesen legerősebb) $0,04$ terjedelmű próbát az alábbi hipotézisekre:

$$H_0 : p \geq \frac{1}{2}$$

$$H_1 : p < \frac{1}{2}$$

E42.) Mutassuk meg, hogy a kétoldali, egymintás u -próba torzítatlan és konzisztens!

E43.) Keressünk n elemű $N(m, \sigma^2)$ független minta esetén egyenletesen legerősebb α terjedelmű próbát a

$$H_0 : m = m_0$$

$$H_1 : m > m_0$$

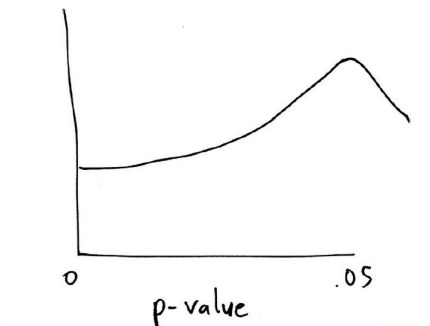
hipotézisvizsgálati feladatra, ha σ ismert!

Határozzuk meg a kritikus értéket, ha a próbastatisztika

$$T(\mathbf{X}) = \sqrt{n} \frac{\bar{X} - m_0}{\sigma}! \quad \text{Ez alapján kimondható a következő}$$

Tétel: az egyoldali u -próba egyenletesen legerősebb a $H_0 : m = m_0$, $H_1 : m > m_0$ hipotézisvizsgálati feladatra. ($H_1 : m < m_0$ -re is)

Rövid szünet: "p-hacking"

- Így néz ki a tudományos publikációkra a p -értékek eloszlása. Mit mutat ez?
- Hogy kellene kinéznie, ha nem igaz a H_0 ?
- És akkor, ha igaz a H_0 ?
- Azaz: gyakori, hogy addig keresik a szignifikáns eredményt, míg meg nem találják

Mintaelemszám-meghatározás

- Az $u(t)$ próba konzisztenciájából következik, hogy minden $\vartheta \in \Theta_1$ -hez és $\epsilon > 0$ -hoz megadható n_0 , hogy $n > n_0$ -ra $\psi_n(\vartheta) > 1 - \epsilon$, azaz n elemű mintából már legalább $1 - \epsilon$ valószínűséggel észrevesszük az eltérést, ha ϑ a valódi paraméter.
- Közelítő formula az $1 - \beta$ erőfüggvény-értékhez szükséges elemszámra (egyoldali esetre):

$$n \geq \sigma^2 \frac{(u_\alpha + u_\beta)^2}{(m_1 - m_0)^2}$$

- A konfidencia intervallumoknál is felmerül hasonló kérdés: hány elemű minta kell, hogy az $1 - \alpha$ megbízhatóságú intervallum hossza d legyen.
- Közelítő formula a szükséges elemszámra:

$$n \geq 4\sigma^2 \frac{(u_{\alpha/2})^2}{(d)^2}.$$

- Eddig végig feltettük a minta normalitását. Ez sokszor nem reális. Ha kiugró értékek vannak az adatsorban (vastag szélű eloszlásból származnak), akkor pl. a t -próba nem használható.
- Előjelpróba
  - Egymintás teszt a $P(X > m) = 1/2$ nullhipotézis vizsgálatára: Összeszámoljuk az m -nél nagyobb mintaelemeket, ez H_0 esetén $\text{Bin}(n; 1/2)$ eloszlású.
  - Párosított mintákra a $P(X > Y) = 1/2$ nullhipotézis vizsgálatára: Összeszámoljuk azokat a mintaelemeket, ahol $X_i > Y_i$, ez H_0 esetén $\text{Bin}(n; 1/2)$ eloszlású.
  - Kritikus tartomány szokás szerint a H_1 -nek megfelelő.
- Wilcoxon (Mann-Whitney) próba független mintákra a $P(X > Y) = 1/2$ nullhipotézis vizsgálatára: rangstatisztika (csak a sorbarendezett mintaelemek sorszámán múlik):
 $W = \sum_{i,j} I(X_i > Y_j)$. W aszimptotikusan normális eloszlású, H_0 esetén $EW = nm/2$, $D^2(W) = \frac{nm(n+m+1)}{12}$ ebből számolhatóak a kritikus értékek